

Torda magyar színjátszása a két világháború között

A vesztes első világháború és Trianon után az erdélyi magyarság kisebbségi sorsba jutott és az új hatalom alig titkolt ellenszenvvel viseltetett a magyar irodalmi, művelődési, színházi élettel szemben. Az erdélyi kisebbségi színtársulatok semmilyen állami támogatásban nem részesültek, sőt az 1920-as években magas, 26%-os jövedelmi adót fizettek. Önfenntartók voltak s hogy kenyerüket megkereshessék évente hat-nyolc városban játszottak, négy-nyolc hetes szezonokban hetente két-három új bemutatóra kényszerültek, mert csak így biztosíthatták a közönséget. Ilyen körülmények között csak nagy erőfeszítésekkel tudtak egyensúlyt tartani a népnevelő, nemzetnevelő színjátszás és a csupán szórakoztató előadások között. Ennek ellenére az erdélyi színjátszás a sajátos kisebbségi anyanyelvi kultúra egyik legfontosabb fóruma volt.

A Tordán megjelent *Aranyosvidék* című hetilap írásaiban részletesen foglalkozott az erdélyi és tordai színházi élettel. 1920. július 24-i számában *Az erdélyi színikerületek új beosztása* című cikkében a következő színházi központokat, kerületeket sorolta fel: 1. *Kolozsvár* (Janovics Jenő igazgató), 2. *Nagyvárad* (Erdélyi Miklós), 3. *Arad* (Róna Miklós), 4. *Temesvár* (Sebestyén Géza), 5. *Szatmár* kerület (Szabadkay József), 6. *Déva-Szeben* (Kovács Imre), 7. *Belényesi* kerület (Krasznay Ernő), 8. *Gyulafehérvári kerület* (Gáspár Jenő), 9. *Fogarasi kerület* (Fehér Imre), 10. *Marosvásárhely és Brassó* (Szabó Pál).

A két világháború közötti tordai színjátszás első szakaszában 1919 és 1924 között a városban Fehér Imre társulata kapott koncessziót s négy-nyolc hetes tavaszi és téli szezonból álló évaddal próbált megfelelni a színházba járók igényeinek. A játékrend klasszikus operettek-ből, népszínművekből, modern társadalmi drámákból, magyar klasszikusokból, bulvárdarabokból állt. Az operettek közül előadták: a *Bob herceget*, az *Iglói diákokat*, az *Erdészlányt*, a *Mág-nás Miskát*, a *Lily bárónőt*, a *Csavargólányt*, a *Tatárjárást* és másokat. A prózai darabok közül: a *Tanítónőt*, a *Falu rosszát*, a *Sárga csikót*, az *Ördögöt*, a *Cigányt*, a *Karenina Annát*, a *Vasgyárost*, a *Kaméliás hölgyet*, a *Tájfunt* stb. A műsor gazdag és változatos volt, a sajtó sikerről, színvonalas előadásokról és telt házakról írt.

A két világháború közötti korszak művészileg legszínvonalasabb tordai időszaka az 1922-es esztendő volt. Ekkor szerződött a társulathoz Marosi Géza, aki a drámai főszerepeket játszotta. Shakespeare remekművei közül bemutatták a *Hamletet*, az *Othellót*, a *Velencei kalmárt*; Rostandtól a *Cyrano de Bergeracot*, a *Sasfiókot*; Shiller *Haramiákját*. Első sikereit aratta a társulatnál az *Ezüstsírály* című operettben Borovszky Oszkár, aki évtizedek múlva a Marosvásárhelyi Színház egyik vezető színésze lett. A Kolozsvári Színház neves színészei közül vendéjátéokra érkezett Poór Lili, ő *Sardou Fedorájában* és a *Kaméliás hölgyben* aratott nagy sikert.

Az 1922–23-as téli szezonban színre vitték a korabeli magyar drámairodalom jelentős alkotásait, Molnár Ferenc *Liliomát*, Bíró Lajos *Álarcok-ját*, az egyetemes színműírás remekét, Tolstoj *Élő halottját*, a román irodalomból Victor Eftimiu *Prometheusát*. Kolozsvárról újabb vendégszínészek érkeztek: Szentgyörgyi István az erdélyi magyar színjátszás egyik legnagyobb művésze a *Csikóban*, a *Falu rosszában* lépett fel, Hegyi Lili primadonna az *Evában*, a *Három a kislányban*, a *Piros bugyellárisban*. A társulat megfeszített ütemben dolgozott. 1922. december 20-a és 1923. március 20-a között 120 előadást tartott. A romló gazdasági helyzet, a súlyosbodo életkörülmények azonban hatottak a színház-látogatottságra. Az 1923–24-es téli szezonban még egy utolsó próbálkozásként bemutatták *Gorkij Éjjeli menedékhelyét*, de a látogatottság egyre kisebb lett, végül a közönség érdektelensége miatt 1924 januárjában az előadások megszüntek, a színi-évad befejezetlen maradt.

Az 1924–25-ös téli szezon Sümegi Ödön társulata kezdte. Jókai Mór születésének 100. évfordulóján bemutatták az *Aranyembert*, ennek a szerencsés kezdeményezésnek köszönhetően a közönség kezdett visszatérni a színházba. A sikeres bemutatók közé tartozott Heltai: *Tündérlaki lányok* és Csathó Kálmán: *Házasságok az égben kötetlenek* című színműve.

Ebben az évben Tordán vendégszerepelt az erdélyi magyar színészet több kiválósága: Szentgyörgyi István a *Süt a napban*, Poór Lili az *Évában*, a *Sztambul rózsájában*, Forgách Sándor a *Bíborosban*, a *Nótás kapitányban*, Neményi Lili a *Mézeskalácsban*, Zöldhelyi Anna a *Bajadérban* és a *Víg özvegyben*.

Sümegei igazgató jó diplomáciai érzékekkel színre vitte Nicolae Iorga *Apáról-fiúra* című darabját és Caragiale: *Szemet-szemért, fogat-fogért* című vígjátékát. Az előadások előtt Janovics Jenő az erdélyi magyar színjátszás legbefolyásosabb egyénisége mondott prologust. A nagyhatalmú Iorga megnyerése bizonyára szerepet játszott abban, hogy az 1925-ös őszi-téli szezonban is Sümegeiek kapták a tordai koncessziót. Színháztörténeti szempontból figyelemreméltó események közé tartozott a pályakezdő Dayka Margit Tordán való bemutatkozása: az *Árvácskában*, a *Mágnás Miskában*, a *Koldusgróftban*, a *Mézeskalácsban* „a kis kövér babaarcú molettség” – az Aranyosvidék tudósítása szerint – sikert aratott.

1926 őszen Fehér Imre társulata érkezett a városba. Az Aranyosvidék 1926. szeptember 11-én *Szezonnyitás* című írásában Csóka József „táncosbuffót” ajánlta a közönség figyelmébe: „kivételes tehetség, ragyogó jövőnek néz elébe” írta róla. Csóka József később valóban az erdélyi magyar színjátszás egyik fő erőssége lett.

Fehér Imre 1927-es tavaszi színházi idénye azonban sikertelenséget hozott. Az általános gazdasági válság előjelei már megmutatkoztak: a színházat elsősorban eltartó középosztály lassan elszegényedett, a nagy állami adók szinte lehetetlenné tették az önfenntartást, a színészek a létminimumot is alig keresték meg, a létbizonytalanság állandósult.

Ebben a kilátástalan helyzetben a város új megoldással próbálkozott: Torda Erdély első számú magyar együttesének, Kolozsvárnak a mellékállomása lett. 1927 augusztusától 1928 novemberéig maradt ez a beosztás, de a várt eredményt nem hozta meg. A kolozsváriak Tordára kiszálló együttese csalódást csalódásra halmozott. A tordai színpadon fellépett ugyan Táray Ferenc, Laczkó Aranka, Kiss Manyi, Kőszegi Margit, de az előadások művészileg silányak voltak, előfordult, hogy a csapat díszletek nélkül érkezett. Az Aranyosvidék 1928. június 30-án *A tordai magyar színészet* című vezércikkében szomorúan megállapította: „ez a színiévd is rosszul sikerült (...) a közönség a Kolozsvári Thália asztaláról csak szerény morzsákat kapott”.

Közben a kerületi koncessziók elnyeréséért nyílt versengés indult, nemegyszer erkölcstelen konkurenciaharc robbant ki. A hatalom is mindent megtett, hogy a magyar színtársulatokat elgáncsolja. Az Aranyosvidék 1929. augusztus 3-án *Az új évad küszöbén* című írásában a koncessziószerzés bürokratikus útvesztőit ismertette: a vesszőfutás az ún. „morális garancia” megszerzésével kezdődött, amit százezer lej óvadék letétele helyezése követett, csak ezután lehetett beadni a koncesszió iránti kérelmet. Ezután újabb papírokat – a társulat szervezésének jóváhagyását és az illető városi tanács játszási engedélyét – kellett bemutatni, a hatósági koncesszió csak ekkor vált véglegesé.

A koncesszióért folytatott küzdelemből először Janovics Jenő került ki győztesen, aki lekötötte magának Kolozsvárt, Nagyváradot, Temesvárt, Szatmárnémetit, Marosvásárhelyt – valóságos erdélyi magyar színházi monopólium látszott kialakulni. Az Aranyosvidék 1929. szeptember 14-én síkra szállt a színházi körzetek egy kézben való összpontosítása ellen „a színigazgatók csak úgy tudnak életképes kerületeket alakítani, jó társulatot szervezni – írta –, ha a nagyobb városok és a hozzájuk tartózó kisebb települések több direktor között megoszlanak”.

1930 augusztusában végre kiadták a színházi koncessziókat, a többpártiak kerekedtek felül. Erdélyt három nagy elsőrendű kerületre osztották: Kolozsvárra (hozzátartozott Marosvásárhely, Brassó, Szeben Janovics Jenő direktorsága alatt); Temesvárra (Araddal és Lugossal Szendrey Mihály vezetésével); és Nagyváradra (Szatmárral, Nagybányával és Máramaroszigettel Erdélyi Miklós irányításával). A másodrendű társulatok az északi kerülethez (Gáspár Jenő), a székei kerülethez (Hevesi Miklós) és a déli kerülethez (Fehér Imre) tartoztak.

Az 1931–1933-as években Gáspár Jenő, dr. Ferenczy Gyula és Jódy Károly direktorok kaptak Tordán koncessziót. 1933 tavaszán a Jódy társulat tagjaként Tordán fellépett Kovács György „szerelmes színész”, aki a második világháború után az erdélyi magyar színészet meghatározó egyénisége lett.

1933 decemberétől 1935 januárjáig dr. Ferenczy Gyula igazgatóé a koncesszió, ez az időszak a két világháború közötti tordai színjátszás utolsó kiemelkedő szakasza. A közönség lelkesen támogatta a színházat, amelynek művészei között találjuk Lenkei Istvánt, Déesy Jenőt, Pintér Böskét, valamint az akkor bemutatkozó új primadonnát Kőszegi Margitot, a későbbi Székely Színház nagy egyéniségét. Ebben a periódusban a társulat 64 előadást tartott, 51 operettet és 13 prózai darabot játszottak. Bemutatták a *Bál a Savoyban*t, a *Feketeszárú cseresznyét*, a *Kék Dunát*, a *Piros bugyellárist*, a *Sárga liliomot*, a *Tatárjárást*, a *Vadvirágot* stb.

1935 decemberétől 1937 májusáig Jódy Károly rendezte az előadásokat, ő is többnyire operetteket adott elő. Pl. 1936 novemberében és decemberében 36 előadást tartott a társulat (23 operettet és 13 prózát). Ez az aránylag kevés előadásszám a gyér látogatottságra, a közönség fokozatos elmaradására utal.

Az 1935-ös esztendő végén és az 1936-os év elején két jelentős tordai sikerről tudósított a krónikás. Az Aranyosvidék 1935. december 28-án beharangozta a „*Kalotaszegi balladát*”, „amelynek már a puszta híre is megbabonázta a lelkeket” írta a lap. Szentimrei Jenő: *Csáki bíró lánya* című alkotása valóban fényes sikert aratott: Sz. Ferenczy Zsuzsit, Kós Dodót, Szabó Annát, az ötven kolozsvári-kalotaszegi szereplőt, Kós Károly színpadképét kitörő lelkesedéssel fogadta a tordai közönség.

A másik nagy sikert a Kolozsvári Magyar Színház vendégtátréka aratta. Emmet Lavrey: *Az Úr katonái* című színművében Fényes Aliznak, Tóth Eleknek, Balázs Samunak, Tompa Sándornak, Kovács Györgynek tapsolhatott a közönség.

1937 májusában Szabadkay 52 tagú színtársulata érkezett a városba olyan művészekkel, mint Krémer Mancsi, Szabados Árpád, Szabó Ica. A társulat anyagi helyzete azonban hirtelen rosszra fordult: Az Aranyosvidék 1937 májusában szomorúan állapította meg, hogy „tizenegy napi becsületes munka csak arra volt jó, hogy az igazgatóság 40 ezer lejt fizessen reá a tordai rövid kirándulásra”.

A hatósági zaklatások is mind gyakoribbá váltak: 1938 decemberében Hevessy Miklós játékengedélyét visszavonták, 1939 nyarán pedig Mihályi Károly társulatának előadásait – akik pedig miniszteri ajánlással érkeztek – minden ok nélkül betiltották. A két társulat kudarcral végződő szezónja között 1939 januárjában Deésy Jenő előadásai hoztak igazi színházi élményt Hunyadi Sándor: *Három sárkány* és Nyírő József: *Jézus-faragó ember* című színműveinek bemutatásával.

1940 tavaszán és nyarán Jódy Károly tartott rövid szezont. A *Feltámadásban* és a *Földindulásban* Imrédy Géza aratott sikert, de az előadások többségét érdektelenség kísérte. Az együttes „még a betéví falafját sem tudta megkeresni” – írta a napi tudósítás.

A két világháború közötti korszak küzdelmes éveket hozott az erdélyi és így a tordai magyar színjátszás történetében is. A magyar színtársulatok összefogása, együtt tartása, az operettek mellett a drámairodalom javának bemutatása, a magyar nyelv ápolása mind emberfeletti anyagi és művészi erőfeszítést kívánt a színi-direktoroktól, színészektől egyaránt. A gazdasági válság, az elszegényedés, a létbizonytalanság, a hatósági zaklatások ellenére a magyar színjátszás lángja Tordán újra meg újra fellobbant, Thália papjainak ígéje sosem némult el.

Sebestyén Kálmán

Básti József levele Horthy István haláláról

Básti József, az egykori Ózdi Kohászati Üzemek műszerésze sportrepülő-oktató, a Miskolci Repülőklub tagja 78 éves kora ellenére időnként még most is repül néhány kört motoros vagy vitorlázó géppel. 1940-ben, 14 évesen kezdte el Ózd térségében a repülést vitorlázó repülővel, 1944-ben pedig a motoros repülést a Horthy Miklós Nemzeti Repülő Alapnál. 2000. április 7-én ünnepelte repülő pályafutásának 60. évfordulóját.

Annak idején, egy repülés alkalmával találkozott Horthy Istvánnal is, aki mint köztudott, fiatalon lezuhant gépével. A szerencsétlenség okát sokan sokféleképpen ítélték meg. Termé-